

INESE SVIESTIŅA

INTELEKTUĀLIS UN SABIEDRĪBA

20. gadsimtā notikušās pārmaiņas politiskajā, ekonomiskajā un kultūras sfērā atklāj tās transformācijas, kas skārušas cilvēku garīgo dzīvi, kuru gan nevar skatīt atrauti no pārējām norisēm. Starp šīm daudzveidīgajām tendencēm joprojām aktuāls ir jautājums, kāda ir intelektuāļa vieta sabiedrībā un tās vērtību skalā 21. gs. sākumā.

Vispirms tomēr kaut nedaudz būtu jāpaskaidro pie intelektuāļa un inteliģences jēdzieniem, jo nereti tie lietoti ja ne ar identisku, tad ar ļoti līdzīgu nozīmi.

Inteliģence krievu sabiedriskās domas izpausmēs pārsvarā tiek raksturota kā sociāla grupa, ko veido cilvēki, kas profesionāli nodarbojas ar garīgo darbu. Tajā ietilpst skolotāji, inženieri, augstskolu pasniedzēji, ārsti, valsts iestāžu ierēdņi u.c.¹

Savukārt interpretācijā, kas varbūt pat vairāk atbilst krievu kultūras tradīcijai un attiecas galvenokārt uz 19. un 20. gs. miju un 20. gs. sākumu, par inteliģentu uzskata cilvēku ar nepabeigtu augstāko izglītību, kas savu dzīves mērķi saskata sabiedrības trūcīgāko slāņu stāvokļa uzlabošanā.²

Citos, biežāk Rietumeiropas, izdevumos inteliģence (īpašība) raksturota kā spēja oriģinālā veidā risināt problēmas. Inteliģents ir cilvēks, kam piemīt intelektuālas dotības un tādas brīžiem pat vārdos neformulējamas iezīmes, kas ir ārpus intelektuālo koeficientu testiem u.tml.³ Dažos avotos atrodamas norādes (skatīt šķirkli "intelektuāļi"⁴), kas liecina par to, ka konkrētais autors nesaskata būtiskas atšķirības starp intelektuāli un

¹ *Философский словарь*, с. 211.

² I. Šuvājeva rakstā citēts A. Pančenko, kura skaidrojumā inteliģents ir cilvēks, kas izslēgts no augstskolas un cīnās par tautu ("Обозначало оно недоучку выпянутого из университета и болеющего за народ."), sk.: Šuvājevs, I. Atbrīvošanās un sadomazohisms, 40. lpp. Tas atgādina to domāšanas veidu, par ko M. Geršenzons savā laikā (gan runājot par krievu filozofiju) rakstīja, ka te viss ir sajaukts kopā: gan politika un poēzija, gan radošais prāts un masa. Sk.: Флоровский Г. Из прошлого русской мысли, с. 7.

³ *The Oxford Companion to Philosophy*, p. 411.

⁴ *Dictionary of the Social Sciences*, p. 234.

inteliģenci. Šim jēdzienam joprojām tiek meklētas jaunas interpretācijas. Piemēram, H. Gārdners, rakstot par Rietumu kultūrā pēdējos gadsimtos izplatīto inteliģenta cilvēka ideālu, uzskata, ka būtu jārunā par daudzveidīgām inteliģencēm, nevis tikai vienu aptverošu jēdzienu. Viņš piedāvā astoņu veidu inteliģences: muzikālo, kinestētisko, telpisko, dziļi personisko, savstarpējo attiecību veidotāju, kā arī dabisko, garīgo un eksistenciālo.⁵

Tāds skatījums norāda uz postmodernu pieeju, kārtējo dekonstrukciju un mēģinājumu atdalītajiem fragmentiem piedēvēt veseluma īpašības, pret ko vismaz attiecībā uz cilvēku kā personību gribētos iebilst.

Arī intelektuāļa izpratnē nākas saskarties ar dažādām interpretācijām. Lielākoties intelektuāli raksturo kā personu, kas ir neatkarīga no oficiālajām valsts institūcijām un kuras galvenais uzdevums ir radīt un attīstīt jaunas idejas. Vēsturiski vērojama tendence uzlūkot intelektuāļus par opozīciju, kas vienmēr gatava pārvērtēt tradicionālās vērtības.⁶

R. Noziks pie intelektuāļiem pieskaita dzejniekus, rakstniekus, (literatūras) kritiķus, žurnālistus u.c., atsevišķi dalot tā saucamos vārdu meistarus (*wordsmiths*) un tehniskos intelektuāļus (*numbersmiths*).⁷ Tomēr viņa priekšstats par intelektuāļiem (vismaz konkrētajā rakstā) vairāk sasaucas ar inteliģences raksturojumu, jo sevišķi tāpēc, ka intelektuāļa eksistencei netiek izvirzītas nekādas īpašas prasības un jebkuru minētās profesijas pārstāvi klasificē par intelektuāli.

E. Guldners, runājot par jaunas šķiras veidošanos, min, ka to veidos intelektuāļi un tehniskā inteliģence. Pie intelektuāļiem viņš pieskaita, piemēram, profesorus, bet pie inteliģences – inženierus.⁸

Savukārt A. Gramši, uzdodot jautājumu, vai intelektuāļi ir patstāvīga sociāla grupa vai arī katrai sociālai grupai ir savi intelektuāļi, izšķir "tradicionālos" un "organiskos" intelektuāļus. Tā kā katra sabiedriskā grupa veic tikai tai noteiktas funkcijas rūpnieciskās ražošanas ietvaros, tās interesēs ir radīt vienu vai vairākus intelektuāļu slāņus, kas tai palīdzētu gan ekonomikas attīstībā, gan sociālā stāvokļa stabilizēšanā un nozīmības apliecināšanā. Organiskie intelektuāļi var nākt no strādnieku šķiras,

⁵ Gardner, H. *Intelligence Reframed*, p. 304.

⁶ *Dictionary of the Social Sciences*, p. 234.

⁷ Nozick, R. Why do intellectuals oppose capitalism?, pp. 1–2.

⁸ Gouldner, A. *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, p. 160.

savukārt tradicionālie intelektuāļi, piemēram, zinātnieki, ar baznīcu nesaistīti filozofi u.c., ir relatīvi neatkarīgi.⁹

Faktiski visas iepriekš minētās intelektuāļu interpretācijas ir tuvākas intelīģences jēdzienam, sevišķi A. Gramši izpratnē. Par to jo īpaši liecina viņa ideja, ka visi cilvēki ir intelektuāļi, bet ne visi sabiedrībā veic intelektuāļu funkciju. Pēc A. Gramši domām, galvenais ir tas, vai cilvēks nodarbojas ar garīgu vai fizisku darbu; viņaprāt, nav tāda darba, kas nebūtu intelektuāls, t.i., "nevar atdalīt *homo faber* no *homo sapiens*".¹⁰

Taču to var apgalvot tikai tādā gadījumā, ja radīšanu uztver triviāli, proti, ikviens kaut ko rada. Ja jautājumu aplūko profesionālā līmenī, nevar piekrist domai, ka jebkurš saprātīgs cilvēks automātiski ir arī radošs indivīds. Šajā gadījumā tas ir nedaudz spekulatīvs apgalvojums, jo autors pasludina intelektuālisma primāro izpratni, t.i., intelektu kā spēju vispār domāt, kas vairāk vedina uz psiholoģiskām kategorijām, nevis absolūtu un visaptverošu patiesību.

Jāatzīst, ka intelīģencē vairāk vai mazāk apzināti ir saglabājusies savas izredzētības apziņa un vēlme cīnīties pret vai par kaut ko. (Tas varbūt ir daļēji pārņemts no intelektuāļa vai arī ir intelektuāļa iedvesmas rezultāts.) 20. gadsimtā šo tendenci varētu skaidrot ar to, ka cilvēks izjūt sevi kā galveno un reizēm – vienīgo dažādo norišu virzītāju. Faktiski šis process ir aizsācies ar Reformāciju un Apgaismību, kas izjauca Viduslaiku stabilitāti. Vēlākos gadsimtos tas transformējās domā par Dieva nāvi vai klātneesamību cilvēku dzīvēs un klusēšanu.¹¹ (Bet iespējams, ka neziņa un šaubas par eksistences "saprātīgumu" ir pavadījušas indivīdu kopš sevis kā personības apzināšanās brīža.) Tomēr augstākās idejas vai misijas apziņa joprojām ir aktuāla, un dažkārt tā izpaužas šādās pasaules glābšanas idejās.¹²

⁹ Грамши, А. Искусство и политика. Т. 1. Москва: Искусство, 1991, с. 168–170.

¹⁰ Turpat, 171. lpp.

¹¹ Piemēram, M. Bubers, interpretējot Ž. P. Sartra teikto, ka Dievs neeksistē, vai, precīzāk, ka Viņš klusē un ir Dievs, kas slēpjas, atzīst, ka cilvēkam pēc daudzu gadsimtu ticības un zinātnes krīzes ir atkal jāiegūst radoša brīvība, jāatzīst sava nozīmība pasaules eksistencē. Līdzīga doma ir Ž. P. Sartra izteikumā, ka nav cita universa paralēli cilvēciskā subjektivisma universam. Sk.: Бубер, М. Два образа веры, с. 486–487.

¹² M. Fuko gan šādas idejas saista ar "kreiso" intelektuāli, kur marksisma kontekstā "intelektuālis aiz morālas, teorētiskas un politiskas izvēles grib būt par universa nesēju, taču apzinātā un izstrādātā veidā". Sk.: Fuko, M. Patiesība un vara, 26.–27. lpp.

Par spīti tam, nekas nav atrisināts, tās ir runas savas eksistences attaisnošanai un centieni pierādīt savu nozīmību, lai gan kā "pasaules glābēja" inteliģence ir sevi izsmēlusi. Tomēr inteliģence vēl joprojām nevēlas pati sev atzīt, ka pasaule sen jau ir mainījusies, neviens nav to pilnvarojis savu interešu aizstāvībai. Šāda izpausme vēl arvien ir ļoti tuva tai krievu kultūras tradīcijai, kur inteliģencei nebija laika pārāk iedziļināties filozofiskās problēmās, lai nezaudētu saikni ar tautu.¹³

Tiesa, te gan varētu atcerēties B. A. Levī rakstīto, ka būt intelektuālim – tas nozīmē rūpju un gādības uzņemšanos par citiem.¹⁴

Tas kārtējo reizi parāda, cik reizēm tuvas ir intelektuāļu un inteliģences interpretācijas un tiem veicamo uzdevumu raksturojumi. B. A. Levī un viņam līdzīgajiem varam piedēvēt zināmu ideālismu, kas mūsdienu pragmatisma pilnajā pasaulē, kur emocijas ir kļuvušas vienīgi par mākslinieku privilēģiju, netiek sevišķi augstu vērtēts. Inteliģence ir tā, kas joprojām gaida utopijas iemiesošanās dzīvē, cer uz brīvības, brālības un vienlīdzības idejas īstenošanu, lai gan reālajā pasaulē tas nozīmē tikai vienas šķiras kundzības nomaiņu ar citu. Lielākajai sabiedrības daļai tieši tas arī ir vajadzīgs, jo reti kurš jūt nepieciešamību aizdomāties līdz inteliģences sludinātajam.¹⁵ Varbūt varētu teikt, ka ir notikusi nosacīta intelektuāļu un inteliģences funkciju sadalīšana, pieņemot, ka intelektuāļiem jārūpējas par dažādu, galvenokārt ar zinātnes progresu saistītu, ideju radīšanu, savukārt inteliģencei uzticētas rūpes par sabiedrības morālo klimatu. Vai arī – intelektuālis ir simbolu producētājs, bet tos tālāk skaidro un īsteno citi, to vidū inteliģence. Iespējams, ka neskaidrības intelektuāļa funkcijās ir radījušas pārprastas demokrātijas tendences un intelektuāļu centieni tuvoties tautai – šajā gadījumā tauta tiek uztverta kā masa vai pūlis, noliedzot jebkāda pārākuma iespējamību. Protams, diez vai bez intelektuāļu aktīvas līdzdalības Eiropā būtu bijis 1968. gads un

¹³ Бердяев Н. Философская истина и интеллигентская правда, с. 7.

¹⁴ "Intelektuāļa kredo [...] skan: es esmu, es – tas, kurš domā, es esmu aprēķināms, es nesu atbildību un, gluži burtiski, esmu pateicību parādā citiem cilvēkiem."

Sk.: Levī, B. A. Intelektuāļu slavinājums, 81. lpp.

¹⁵ Var atcerēties, piemēram, A. Sensimona utopiskās ieceres (šajā gadījumā nav būtiski, ka minētā koncepcija tapusi dažus gadsimtus iepriekš), kur ideāla sabiedrības izveidošana bija iespējama, nomainot vienu valdošo šķiru ar citu, turklāt atstājot nemainīgu valdošo spēku – karali (Сен-Симон, А. О промышленной системе, с. 93), vai arī krievu inteliģences centienus tuvoties tautai, kurai tas nemaz nebija vajadzīgs.

būtu veidojusies postpadomju telpa. Tomēr intelektuāļiem nav izdevies radikāli ietekmēt, piemēram, informācijas un patērētāju sabiedrības rašanos, kas sekmējusi cilvēka nenozīmības pieaugumu.

Runājot par intelektuāli un sabiedrību, jāaplūko arī tādi jautājumi kā intelektuāļa attiecības ar morāli un varu. Var piekrist M. Fuko teiktajam, ka mūsdienu sabiedrībā intelektuāļa sakralizācija ir zudusi. Viņaprāt, veidojas jauna tipa – specifiskais – intelektuālis pretstatā iepriekšējos gadsimtos populārajam universālajam intelektuālim.¹⁶

Ja pieņemam domu, ka intelektuāļa universālums ir saistīts ar visaptverošām zināšanām dažādās jomās, tad ir likumsakarīgi, ka šādu intelektuāļu īpatsvars strauji mazinās, jo par svarīgāko ir kļuvusi specializēšanās kādā šaurā un specifiskā zinātņu jomā un daudzpusīgas zināšanas šodienas informācijas pārbagātības apstākļos ir praktiski neiespējamas.

Arī ideja par visiem sabiedrības slāņiem pieņemamu vērtību sistēmu un tās popularizēšanu mūsdienu sabiedrībā, kas (piemēram, M. Fuko interpretācijā) ietilpst intelektuāļa funkcijās, ir diskutabla. Protams, neviens nav atcēlis šķietami universālās (vismaz Rietumu pasaulē) morāles kategorijas, taču to ievērošana jau kopš pirmsākumiem nav bijusi universāla. Lai uz to pretendētu, būtu nepieciešama sabiedrība, kuras locekļi izjustu nepieciešamību pēc šādām normām un apzinātos to būtiskumu ikdienas dzīvē ne tikai teorētiskā līmenī.¹⁷

Tomēr sabiedrības funkcionēšanā liela nozīme ir tieši ekonomiskajiem un politiskajiem faktoriem, bet morāles normas transformējas likumu un normu kodeksos, kuru ievērošanā darbojas piespēšanas, reizēm baiļu mehānismi, nevis brīvprātīgas izvēles princips.

Tāpēc var teikt, ka morāles interpretācija un diskusijas par tās nozīmību paliek galvenokārt teorētiskā līmenī – kā analītiskā prāta priekšrocība.

¹⁶ M. Fuko interpretācijā universālais intelektuālis nāk no jurista un savu pilnību saņiedz rakstniekā, kura paustajās idejās ikviens var sevi atpazīt. Savukārt specifiskā intelektuāļa pirmsākumi meklējami zinātniekā – ekspertā. Sk.: Fuko, M. Patiesība un vara, 28. lpp.

¹⁷ Piemēram, M. Halbvaks, gan nedaudz citā kontekstā, atzīst, ka nav tādas vienotas Sabiedrības, bet iespējams runāt tikai par grupām, kas atkarībā no to savstarpējām attiecībām var veidot apvienības. Turklāt šīm grupām piemīt arī noteikta neatkarība (vienalga, vai tās būtu ekonomiskas, politiskas, reliģiskas vai citas grupas). Sk.: Хальбваск, М. Закон в социологии, с. 353.

Intelektuālis tomēr ir zināmā mērā elitārs, un tas neļauj intelektuāļiem kļūt par masveida parādību. Domāšanas un radīšanas spējai te ir būtiska nozīme. Bet ko iesākt ar morāles kategorijām? Vai tā ir būtiska intelektuālisma sastāvdaļa un kritērijs?

No ideālisma pozīcijām raugoties, nenoliedzami, ka šādas īpašības ir nepieciešamas ne tikai intelektuālim, bet jebkuram individam. Tomēr jāšaubās, vai tās būtu noteicošās, jo cilvēks kā personība un vērtība pati par sevi ir atzīta galvenokārt teorētiskā līmenī, t.i., dažādu deklarāciju, filozofisku apcerējumu formā. Tāda veida izteikumi kā E. Zolā aizstāvības runa A. Dreifusa prievā, I. Kanta ideja par cilvēku kā galamērķi, Ž. P. Sartra doma par katra personisko atbildību nekad nav bijuši un arī šobrīd nav populāri. Tāpēc var rasties no ideālisma viedokļa spekulatīvs jautājums: ja ētikas un morāles principi ir bijuši saistoši tikai ierobežotam cilvēku lokam, kāpēc tos attiecināt uz visu sabiedrību, tajā skaitā arī uz intelektuāli? M. Fuko uzskata, ka intelektuāļa uzdevums nav mācīt citus dzīvot, jo kas gan viņam būtu devis šādas tiesības (atcerēsimies neskaitāmos politiskos, reliģiskos, u.c. sludinājumus)? Intelektuāļa uzdevums ir vērtību pārvērtēšana un apšaubīšana, kā arī politiskās gribas veidošana, un tieši tā viņš īstenotu savu pilsoņa pienākumu.¹⁸

Tāču arī M. Fuko skatījums ir ideālistisks, jo kas gan būs šis "visu vērtību pārvērtētājs", ja ne sludinātājs, kura teikto sabiedrības lielākā daļa nesadzirdēs. Un nav svarīgi, vai tā būs "mīlestība uz tuvāko" vai "tālāko", ko sabiedrībai piedāvās, jo ne viena, ne otra nav praktiski lietojama. Šādā kontekstā raugoties, starp intelektuāli un pārējo sabiedrību paliek plaša, kuru likvidēt nav iespējams. Turpretim, ja morāli uzskata par nebūtisku īpašību, tas draud ar intelektuāļa pārvēršanos augsti attīstītā un kvalificētā garīgā darbaspēkā (un tikai). Te jāatgriežas pie viena no iepriekš minētajiem pieņēmumiem, ka intelektuālis ir tas, kas pārvērtē sabiedrībā eksistējošās normas un rada jaunas idejas. Turklāt būtiska ir šo ideju un to autoru sociālā aktivitāte, tāpēc no šī viedokļa nebūtu pareizi jebkuru augsti attīstītu domāšanas veidu uzskatīt par intelektuālismu un tā "īpašnieku" – par intelektuāli.

Nevar noliegt, ka īpaši 20. gs. otrā pusē ir palielinājusies specifiskā intelektuāļa nozīme. M. Fuko uzskata, ka tas notiek, proporcionāli pieaugot zinātnieku politiskajai atbildībai, kas tiem gribot negribot ir jāuzņemas.¹⁹ Tomēr pareizāk

¹⁸ Фуко, М. Забота об истине, с. 322–323.

¹⁹ Фуко, М. Patiesība un vara, 29. lpp.

šķiet runāt par ētiskiem vai morāliem, nevis politiskiem kritērijiem, kas varētu likt šim intelektuālim pārdomāt sava izgudrojuma sekas.²⁰ Te savukārt izvirzās jautājums par intelektuāļa attiecībām ar varu.

Intelektuāļiem nav svešs iepriekš inteliģencei piedēvētais ideālisms, kas atklājas, piemēram, vēlmē īstenot Eiropā marksisma idejas, tajā pašā laikā uzskatot, ka idejas dēļ var upurēt arī neskaitāmus cilvēkus.²¹

Īpaši bīstams šāds ideālisms kļūst apvienojumā ar varu, t.i., tad, ja intelektuālim izdodas iekļauties varas struktūrās, ar kuru palīdzību viņš var realizēt savas idejas. Šādā gadījumā robeža starp intelektuāļa idejas un kāda politiska lēmuma varu kļūst nepārskatāma, jo abos gadījumos galvenais ir ieceres īstenošana praksē, neskatoties uz iespējamām sekām pārējai sabiedrībai.

Saistībā ar intelektuāļiem var runāt arī par īpašu "bēgšanas" formu. Protams, šis jēdziens ir daļēji aizgūts no E. Fromma un viņa "Bēgšanas no brīvības". Tā ir iespēja cilvēkam veidot savu personīgo esamību. Tikai pastāvot šīm divām alternatīvām, cilvēks var cerēt uz sevis saglabāšanu varas attiecību pasaulē, jo ir garīgā pasaule, kur viņš var sevi realizēt. Tā ir vide, ko cilvēks rada sev, lai izvairītos no ikdienas pasaules unificējošās, pakļaujošās tendences (bet tikpat bieži – cerībā to mainīt).²²

Un tomēr – šāda nepieciešamība rodas, vienīgi atzīstot morāles normu nozīmību, turklāt intelektuālis nevar visu laiku atrasties vienīgi garīgajā

²⁰ Tas gan vairāk attiecas uz zinātnes filozofijas un ētikas sfēru. Teiksim, Nobela Miera prēmija – vai tās sākotnējais kapitāls ir izgudrojums, kas neskaitāmiem cilvēkiem nesīs nāvi, vai līdzekļi, par kuriem bijis iespējams uzlabot daudzu indivīdu dzīves? Vai arī dažādi vērtējamais "ūdeņraža bumbas tēva" E. Tellera devums un saistība ar varas struktūrām. Tas ir izcils zinātnisks atklājums, kura tālākais izmantojums ir absolūti amorāls un ko var attaisnot vienīgi politiskā, bet ne ētiskā līmenī.

²¹ Piemēram, V. Šmits uzskata, ka vismaz daļa franču intelektuāļu nav vēlējusies atzīt, ka pastāv stalinisma terors, ja vien tas kaut kādā veidā spēj uzturēt sapni par bezšķiru sabiedrības izveidi. Sk.: B. H. L. un aktuālā doma, 83.–88. lpp.

²² Pēc P. Burdjē domām, patiesi demokrātiska politika, uz kuru visi tā tiecas, joprojām saskaras ar mūžseno alternatīvu starp monarhu filozofu un izglītotu despotu, vai jau modernākā interpretācijā: starp tehnokrātisku augstprātību, kas cenšas aplaimot cilvēkus pat pret viņu gribu, un demagoģisku pakļāvību, kas katru ieteikumu (vai tas būtu izteikts ar televīzijas, dažādu reitingu vai kā cita palīdzību) uztver kā pavēli. Sk.: Бурдьё, П. Социология и демократия, с. 119–124. Tādējādi indivīda paša veidotā garīgā pasaule paliek vienīgā, kur viņam ir cerības sevi netraucēti realizēt.

pasaulē, tāpēc arī viņu skar reālās pasaules problēmas. Varētu domāt, ka materiālā labklājība stimulē dažādo neatkarīgo ideju rašanos. Bet vienlaikus ar ekonomikas, tirdzniecības utt. attīstību rodas arī intelektuāļa tirgus vērtība un ar viņu iespējams vieglāk manipulēt. Ja, teiksim, haosa un nabadzības apstākļos viņš kā personība ir tikpat nevērtīgs kā citi indivīdi, izņemot šo paralēlo – ideju vidi, tad līdz ar sociālās labklājības pieaugumu parādās arī intelektuāļa tirgus vērtība – jo rodas mehānismi un iespējas, kā intelektuāļa idejas izmantot reālajā pasaulē. Nav arī nekāda pamata apgalvot, ka intelektuālis šodien būtu kādā īpašā statusā, kas ļautu tam izvairīties no tirgus attiecībām, kas skar pārējo sabiedrības daļu. R. Nozicks, skaidrojot, kāpēc intelektuāļi ir pret kapitālismu, norāda, ka intelektuāļi jūtas visvērtīgākie sabiedrības locekļi, jo dzīvo saskaņā ar ideju, ka katram jāsaņem atalgojums pēc viņa nopelniem, t.i., vērtības. Bet kapitālismā cilvēki nedzīvo pēc šādiem likumiem, tirgus apstākļos intelektuāļa spējas netiek vērtētas visaugstāk, svarīgi ir, vai viņa idejas ir praktiski lietojamas.²³

Iespējams, ka dažu intelektuāļu zemapziņā ideāla veidolu ieguvusi Platona valdnieka – filozofa ideja, kas transformējas utopiskā priekšstatā par intelektuāļa iespējām vadīt valsti un viņa nozīmību sabiedrībā.

Var uzskatīt, ka tieši specifiskais intelektuālis – zinātnieks, eksakto zinātņu pārstāvis – ir ļoti cieši saistīts ar varas struktūrām, veicot pētījumus, kam pirmajā acu uzmetienā ir visai nosacīta saistība ar varas aparātu un politisko eliti. Bet zinātnieku pētījumus galvenokārt pasūta un finansē politiskās un ekonomiskās varas “īpašnieki”, tādējādi nodrošinot nepieciešamos apstākļus, lai speciālists varētu netraucēti nodarboties ar savu tiešo uzdevumu. Tas ir mijiedarbības un savstarpējā izdevīguma process, kas saista intelektuāli ar oficiālajām varas struktūrām. Humanitāro zinātņu pārstāvju loma diemžēl ir daudz mazāka, neskatoties uz to, ka šiem intelektuāļiem bieži vien ir liela publicitāte un iespēja manipulēt ar sabiedrības domām. Taču kādam ir jābūt gatavam sponsorēt intelektuāļa publicitāti, bet intelektuālim – to atpelnīt.

Šķiet, ka mūsdienās intelektuāļa – opozicionāra loma sabiedrībā ir visai simboliska (protestus pret pastāvošo kārtību drīzāk var sagaidīt no zemākā sociālā slāņa), jo ekonomiskā atkarība un materiālo vajadzību apmierināšana vismaz postpadomju telpā ieņem nozīmīgu vietu. Daži intelektuāļi ir veiksmīgi integrējušies varas struktūrās. (Saskaņā ar M. Fuko domu vara nav ārpus esamības pastāvoša kategorija, bet tā cirkulē starp indivīdiem,²⁴ – tas paredz arī intelek-

²³ Nozick, R. Why do intellectuals oppose capitalism, p. 6.

²⁴ Foucault, M. *Society Must Be Defended*, p. 29.

tuāja iespēju kļūt par varas īpašnieku.) Nereti tieši intelektuālim ir nozīmīga vieta oficiālajās (lēmējvaras, izpildvaras) institūcijās. Bet vai, kļūstot par varas pārstāvi, intelektuālis nezaudē savu būtību? Viņš ir spiests laipnot starp divām pasaulēm: garīgo, ideālu pasauli, kura bieži vien kļūst par intelektuāļa ilūziju un kurā saspringtā dzīves ritma dēļ viņam neatliek laika iegriezties, un reālo esamību, kurā viņš ir tikai viens no neskaitāmajiem varas elementiem. Šajā situācijā intelektuālis no vērtību pārvērtētāja pārtop esošo vērtību popularizētājā.

Sabiedrībā notiekošie procesi liecina, ka morāle līdzīgi ticībai ir kļuvusi par katra indivīda personīgo lietu un izvēli, un tās publiska apspriešana uzskatāma par nekorektu. Balstoties uz racionālā prāta, būtu jānodala divas sfēras: ideāla, garīga dzīve, kurā intelektuāļa morālajai atbildībai ir būtiska nozīme, un reālā varas attiecību pasaule, kurā morāles funkcijas pārņem politiskā un ekonomiskā atbildība. Šīs pasaules eksistē paralēli un visai nosacīti saskaras viena ar otru. Tāpēc varbūt intelektuālis būtu "jātbrīvo" no morāles sloga, līdzīgi kā N. Makjavelli ir atbrīvojis varu no morāles jautājumiem, jo morāles kategorijas, kā iepriekš tika minēts, darbojas tikai šaurās grupās, atsevišķu indivīdu starpā, un bieži vien tās ir varas elites aizsegs, kas domāts sabiedrības lielākajai, materiāli maznodrošinātajai daļai, lai apturētu tās centienus iegūt varu.

Literatūra

B. H. L. un aktuālā doma. (Demakova, H. un Šmits, V. – saruna 1992. g. vasarā, Berlīnē). *Kentaurs*. 1992, 3: 83–88.

Dictionary of the Social Sciences. Ed. by C. Calhoun. Oxford; New York: Oxford University Press, 2002.

Foucault, M. *Society Must Be Defended* (Lectures at the College de France, 1975–76). London: Penguin Books, 2003.

Fuko, M. Patiesība un vara. Grām.: *Patiesība, vara, patība*. Rīga: Spektrs, 1995, 17.–31. lpp.

Gardner, H. *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. Basic Books, 2000, 304 p.

Gouldner, A. *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*. Macmillans, p. 1979.

Levi, B. A. Intelektuāļu slavinājums. *Kentaurs*. 1992, 3: 78–82.

Nozick, R. Why do intellectuals oppose capitalism? *CATO Online Policy Report*. 1998, vol. 20, No. 1 (Jan./Feb.), pp. 1–6.

The Oxford Companion to Philosophy. Ed. by T. Honderish. Oxford; New York: Oxford University Press, 1995.

Šuvājevs, I. Atbrīvošanās un sadomazohisms. *Kentaurs*. 1992, 3: 30–40.

Бердяев Н. Философская истина и интеллигентская правда. Grām.: Вехи. Сборник статей о русской интеллигенции. Москва: Новости, 1990.

Бубер, М. Два образа вери. Москва: АСТ, 1999.

Бурдые, П. Социология и демократия. Grām.: Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. Москва: Институт экспериментальной социологии, Санкт-Петербург: Алетейя, 1999, с. 119–124.

Грамши, А. Искусство и политика. Т. 1–2. Москва: Искусство, 1991.

Сен-Симон, А. О промышленной системе. Grām.: Сен-Симон, А. Избранные сочинения. Т. 2. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1948.

Хальбвакс, М. Закон в социологии. Grām.: Хальбвакс, М. Социальные классы и морфология. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000.

Философский словарь. Под ред. И. Фролова. Москва: Республика, 2001.

Флоровский Г. Из прошлого русской мысли. Grām.: Из прошлого русской мысли. Москва: Аграф, 1998, с. 7–27.

Фуко, М. Забота об истине. Беседа с Франсуа Эвальдом. Grām.: Фуко, М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. Москва: Магистериум Касталь, 1996, с. 307–327.

Inese Sviestīņa The Intellectual and Society

Summary

Many political and economic changes have taken place in the second half of the 20th century. It is important to consider the role of intellectuals in society. Intellectuals are characterised as people whose main activity is the production of ideas and they have never enjoyed great popularity in society.

Western culture often fails to distinguish between the concepts of “being educated” and “being intellectual” whereas in the Russian cultural tradition there is a difference in interpretation. At the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century it was even more pronounced in Russia: an intelligent person was an individual lacking higher education but striving for a better life for the nation (and its citizens).

This article explores the relationship between intellectuals and society in the context of morals and power. The question is whether or not the acceptance of morals is a very important characteristic of the intellectual. We must acknowledge that morals have not demonstrated their vitality in society throughout centuries and, in fact, have occupied an important place only in philosophical analysis.

I conclude that the acceptance of morals (and of social activity in general) is an essential feature characterising an intellectual. Therefore we cannot describe every distinguished scientist as an intellectual. Rather, intellectualism is an ideal, only sometimes attained. It is characteristic of an intellectual to participate in the structures of power. Therefore we can say that the intellectual has become a person who realises the “ideals” of power in her or his life. There is little justification in seeing intellectuals as a *de facto* opposition group always ready to change the traditional values.